

Marianne Wolff Lundholt

Narratology and text linguistics

English Summary

In this article I argue for the application of linguistic methods in the study of narratives and map out the difference between linguistic narratology with its focus on »how« narration is established and traditional narratology where the focus is centred on anthropomorphic subjects, i.e. the »who«. The main argument of the article is that by changing the focus from narrator to certain linguistic constructions, we open up an often overlooked level of meaning; a level of meaning which only emerges through so-called function words or in the compounding of the words. This is exemplified by readings of the short story »Der er ikke flere sennepsmarker i Danmark« (2002) by Helle Helle and Jan Sonnergaard's »Blackout« (1997) among others.

Marianne Wolff Lundholt

Adjunkt ved Center for Dansk og Engelsk, Syddansk Universitet, Kolding. Har sammen med Per Krogh Hansen redigeret *When we get to the end...Towards a Narratology of the Fairy Tales of Hans Christian Andersen* (2005). Arbejder p.t. på at få sin ph.d.-afhandling (*The Linguistic Manifestation of Literary Communication in Narrative Fiction*) klar til udgivelse.

Narratologi og tekstlingvistik

Et gensyn mellem to slægtninge

I denne artikel vil jeg argumentere for anvendelsen af lingvistiske metoder i studiet af fortællinger og angive forskellen på lingvistisk narratologi med dens interesse i fortællingens »hvordan« og traditionel narratologi med dens interesse i fortællingens »hvem«. Artiklens overordnede påstand er, at vi ved at ændre fokus fra fortælleren til tekstens enkelte bestanddele, åbner op for et ofte overset betydningsniveau, nemlig det betydningsniveau, der eksisterer udelukkende i kraft af sprogets såkaldte funktionsord eller i sammenkædningen af ordene.

Narratologi og funktionel lingvistik

Historisk set er tekstlingvistik og narratologi nært beslægtede i kraft af narratologiens strukturalistiske udgangspunkt. Der er dog en tendens til, at den sproglige analyse mister terræn og til tider helt tilsidesættes til fordel for det, vi kender som den litterære analyse. Dette er blevet pointeret af flere narratologer bl.a. Slomith Rimmon-Kenan, der i sin artikel »How the Model Neglects the Medium: Linguistics, Language, and the Crisis of Narratology« (1989) netop gør opmærksom på, at narratologien har svigtet den sprogvitenskabelige del af dens oprindelige udgangspunkt:

»Hvordan kan jeg tale om eksklusionen af sprog i en strukturalistisk tilknyttet disciplin, når det præcist er den sproglige analyse (af Jakobson og andre), som har gjort strukturalismen både berømt og berygtet? Det er måske paradoksalt, men jeg påstår alligevel, at den samme skole, der lagde så stor vægt på sproget i analysen af lyrik, næsten helt ignorerede denne del i analysen af narrativer.«¹

Opfordringen til en interdisciplinær tilgang til tekstanalysen er dog ikke udelukkende blevet mødt med bifald. Nogle litterater pointerer, at de to analysetilgange er uforenelige på grund af lingvistikens normative udgangspunkt, dvs. dens fokus på korrekt og ukorrekt sprogbrug frem for f.eks. hvilke sprogformer, der er mest passende i en given kontekst.

Lingvistikken beskyldes således for at granske sproglige detaljer uden at koble dem sammen med en overordnet analyse af teksten. Chatman opsummerer kritikken på følgende vis:

»Den betragtes som alt for ‘videnskabelig’; dens matematiske diagrammer og terminologi, dens udvikling af teori fra empiriske undersøgelser, dens nægtelse af at være foreskrivende mht. ‘god’ og ‘dårlig’ anvendelse, tjener alt sammen til at fremmedgøre den mere traditionelle litterat«. ²

Denne anklage om ‘fremmedgørelse’ er fuldt ud berettiget, men kun hvis vi begrænser vores perspektiv til den formelle grammatik. Her bliver der ikke taget stilling til sprogets funktion, dvs. hvorfor en bestemt struktur anvendes i en bestemt sammenhæng, og hvilken effekt den har. Den formelle grammatik fokuserer udelukkende på sprogets sammenkædning. Hvis vi derimod vender blikket mod den mere funktionelt orienterede grammatik, hvor grammatiske strukturer betragtes som betydningsbærende enheder, er sagen en anden. I *Linguistic Criticism* (1977) beskriver Roger Fowler formålet med den sproglige analyse på følgende måde:

»Vi vil gerne vise, at en roman eller et digt er en komplekst struktureret tekst; at dets strukturelle form, af sociale semiotiske processer, udgør en repræsentation af en verden karakteriseret af aktiviteter og tilstande og værdier; at denne tekst er en kommunikativ interaktion mellem dens producent og dens forbruger inden for relevante sociale og institutionelle kontekster«. ³

Fowler advokerer for en sproglig analyse af litterær sprogbrug og fremhæver ligeledes, at lingvistikken ikke alene tilvejebringer en beskrivelse af sproget, men ligeledes bidrager med en mere objektiv fortolkning af litterære narrativer.

Lingvistikken har fået en renæssance de seneste år blandt flere narratologer. ⁴ Den interdisciplinære tilgang til tekstanalysen har medført store diskussioner særligt omkring den litterære diskurs. De traditionelle spørgsmål ‘hvem ser?’ og ‘hvem taler?’ er blevet udfordret, da den litterære tekstanalyse siden Genettes tredeling mellem story, discourse og narration hovedsageligt er blevet et spørgsmål om at indlæse antropomorfe størrelser, der kan stilles til ansvar for disse spørgsmål. Den litterære analyse har således sit udgangspunkt i spørgsmål, der indledes med ‘hvem?’. Dette spørgsmål vil altid kunne besvares, uanset om der er en eksplicit eller implicit fortæller til stede i teksten. Undersøger vi derimod teksten

ud fra et sprogligt niveau, afløses det antropomorfe omdrejningspunktet med det spørgende pronomen 'hvordan?'. Dette skyldes, at den sproglige analyse til forskel fra den litterære analyse udelukkende har sit udgangspunkt i sproglige konstruktioner, der er tekstuel forankrede. Det vil sige, at der i den sproglige analyse alene arbejdes med instanser, der er eksplicit til stede i teksten. Spørgsmålet 'hvem ser?' kan således kun besvares, hvis der er en konkret eksplicit fortæller i teksten. Når dette ikke er tilfældet, som vi ser det i tredjepersons-fortællerform (i.e. covert heterodiegetiske fortælleform iflg. SAD), er der ikke længere tale om tilstedeværelsen af en implicit fortæller. Analysen bliver således ikke et spørgsmål om hvem, der fortæller, men nærmere et spørgsmål om hvordan betydning er indlejret i teksten.

Men gør det overhovedet nogen forskel, om vi stiller det ene eller det andet spørgsmål til teksten? Lad os prøve at undersøge følgende tekststykke:

»Sitting on his hands. Will you go to fifty?«

»Fervently and with pleasure, sir. It's little enough for such a treasure.«

»I take 10 percent off the top, sir.«

»And can I send you as well, sir, a crate of armadillo steaks, sugarcured, courtesy of the A.S.P.C.? It's a dream of beauty, sir, this picture that you've limned.«

»Not a dream, sir, not a dream. Engineers, sir, never sleep, and dream only in the daytime.«⁵

Novellen består udelukkende af dialog i form af direkte tale, som vi ser i uddraget. For at kunne bidrage med en videnskabelig analyse af måden, hvorpå betydningen etableres i teksten, må vi allerede på et tidligt stadie tage stilling til hvilke instanser, der er til stede. Er der tale om en implicit fortæller, der iscenesætter og udvælger replikkerne – en tilgang vi kan referere til som den kommunikative tilgang – eller kan vi springe fortællerleddet over og udelukkende beskrive teksten som en dialog mellem to parter og dermed betragte teksten som en ikke-kommunikativ størrelse på fortællerniveauet? Disse to indgangsvinkler afspejler to vidt forskellige måder at opfatte tekstuniverset på, og vi opdager hurtigt, at der er stor forskel på, om vi stiller det ene eller det andet spørgsmål til teksten. Der er altså ikke alene tale om en begrebsmæssig forskel på de to tilgange, men ligeledes en fundamental forskel, i måden hvorpå vi opfatter tekstens sammensætning og ansvarsfordeling. I den kommunikative tilgang, hvor

der altid vil være en fortæller til stede, er der en ekstra instans, nemlig den implicitte fortæller, til at påtage sig ansvaret for den organisering og udvælgelsesproces, der ligger bag replikkerne. I den ikke-kommunikative tilgang er der derimod ikke nogen tekstintern person, der stilles til ansvar for teksten. Det betyder helt konkret, at frem for at skulle redegøre for, at fortælleren er »trådt i baggrunden«, så kan man tage udgangspunkt i den konkrete fremstillingsform. Fokus forbliver således på teksten frem for en ikke-eksisterende instans, og vi undgår at skulle redegøre for tilstedeværelsen af en implicit størrelse.

Da fortælleren ikke længere er en obligatorisk bestanddel af teksten set ud fra en sproglig tilgang, er det nødvendigt at gentænke fortællebegrebet. Dette har ført til diskussioner om fortællinger uden fortællere – en diskussion jeg ikke vil komme nærmere ind på i denne sammenhæng. Pointen er, at når vi arbejder med tredjepersons-fortællingen ud fra den ikke-kommunikative tilgang, så opløses fortællebegrebet til sproglige fragmenter, der ikke rent tekstuel samles i en fortællerinstans. Disse fragmenter kan skabe forskellige fremstillingsformer afhængigt af deres karakter og form. Dette betyder i sidste ende, at fortællingen kan fremstilles mere eller mindre evaluerende, uden at dette tilskrives en implicit fortælleinstans. Fokus bliver således at undersøge teksten med det formål at afklare, hvordan sprogbrugen ændrer karakter, og hvordan betydningen etableres. Sproget kan eksempelvis skifte mellem at være evaluerende og ikke-evaluerende, dvs. mellem at fremstille sagen med eller uden eksplicite vurderinger eller fortolkninger. At fremstillingsformen kan være mere eller mindre evaluerende, er der ikke noget nyt i. I Danmark har vi tradition for at skelne mellem disse fremstillingsformer med begreber som for eksempel 'behaviouristiske' og 'episke' fortællere.⁶ Komplexiteten sætter først ind, når vi skal bestemme hvilke fremstillinger, der er evaluerende, og hvilke der ikke er det. I nogle tekster er det åbenlyst, om der er tale om den ene eller den anden form, hvorimod andre tekster kan fremstå som ikke-evaluerende, men vise sig at være evaluerende, når tekstens sproglige konstruktioner undersøges til bunds. Som vi skal se i det følgende afsnit, kan vurderinger være indlejret i sproglige bestanddele, der ikke umiddelbart virker evaluerende.

Sproglige fragmenter som evalueringsmarkører

Ved at undersøge teksten fra en sproglig vinkel får vi en mere detaljeret undersøgelse, af måden hvorpå handlingen og de forskellige karakterer kommunikerer videre til læseren, og hvilken ideologi, der ligger bag. Er der tale om en evaluerende fremstillingsform, hvor moralen og værdierne

helt eksplicit dikteres for læseren, eller har vi at gøre med en tekst, hvor det er op til læseren selv at tage stilling til sagsforholdene? Som nævnt kan nogle tekster, afsnit eller sætninger umiddelbart virke som ikke-evaluerende, men tager vi for eksempel fat i sprogets sammenkædning, finder vi ofte evaluering indlejret i kraft af den syntaktiske sammensætning, som vi vil se i nedenstående analyse af Helle Helles novelle »Der er ikke flere sennepsmarker i Danmark.«⁷ Det er i sådanne teksttyper, den sproglige analyse spiller en afgørende rolle. Her tænker jeg ikke på brug af adjektiver og andre tydelige evalueringsmarkører, men derimod på sætningernes syntagmatiske sammenkædning, og måden hvorpå sætninger og fraser forbindes. Det er lige netop denne del af den sproglige analyse, der ofte overses i den litterære analyse. Der er afgørende betydningsforskelle i den måde, hvorpå sætningen sættes sammen, og dette er vigtigt i bestemmelsen af fremstillingsformen. Den syntaktiske konstruktion kan således etablere en evaluerende fremstillingsform, for eksempel ved at fremhæve et element over et andet i kraft af dets placering i sætningen.

Evaluering kan være indlejret på alle sprogets niveauer helt fra sprogets mindste bestanddele (fonetik) til sætningens sammensætning (syntaks), deiksismarkører (pragmatik) og ordenes leksikalitet (semantik). Grænsen mellem en evaluerende og en ikke-evaluerende fremstillingsform vil dog i én forstand altid være en gråzone, da teksten er et produkt af sproglige tegn, der i reglen kunne være erstattet med andre sproglige tegn. Sproget er således baseret på valg såvel som fravalg. Men når vi arbejder med litterære tekster, må vi forholde os til de aktuelle valg, forfatteren har foretaget. Opgaven går altså ud på at undersøge, hvilken effekt det pågældende valg har på tekstens betydningsdannelse.

Men hvornår kan vi tale om evaluerende udtryk, og hvad er det helt konkret for nogle sproglige konstruktioner, der er tale om? Som nævnt kan evaluering etableres på samtlige af sprogets niveauer. For at vise hvordan en enkelt grammatisk konstruktion kan rumme stor indholdsmæssig betydning, vil jeg undersøge en af de mest oversete ordklasser, nemlig konjunktionerne og andre konnektive forbindere. Mit mål er at vise, hvordan konjunktioner, der traditionelt set henvises til som 'formord', kan være evaluerende i lige så høj grad som 'indholdsord'. Dette er yderst interessant i forhold til analysen af synsvinkel- og fortælleforhold, da tekstens ideologiske afsæt hermed kan spores helt ned på det syntaktiske niveau.

Funktionsord og evaluering

Som sagt kan tredjepersons-fortællingen skifte mellem at være mere el-

ler mindre evaluerende. Det ser vi et tydeligt eksempel på i Helle Helles novelle »Der er ikke flere sennepsmarker i Danmark«:

»Dagen før afrejsen bekendtgjorde han, at han havde inviteret sin mor til at komme op til dem i sommerhuset fra på mandag og ugen ud. Hun trænger til fred og ro, sagde han, der går vel ikke noget fra os af den grund. De sad ved aftensmaden, hun standsede midt i en mundfuld. Lagde bestikket fra sig og rørte ved sin hals. Han hældte tomatsovs over pastaen. Skal du ikke have mere? Sagde han. Så tager jeg det sidste.

Det er sådan en lørdag, man kunne ønske sig. Blå himmel, drivende skyer. Temperaturen høj fra morgenstunden. Bilen stryger af sted på de bugtede veje. Græssende køer og skove dukker hele tiden op.«⁸

I denne åbning skiftes der mellem en beskrivende fremstillingsform i første afsnit til en mere evaluerende form i anden del. Her bliver naturen idylliseret bl.a. ved hjælp af adjektiver, der er den mest åbenlyse måde at evaluere på, da evalueringen etableres rent leksikalsk. En mere diskret måde at evaluere på finder vi i brugen af ordklasser, hvis primære funktion er at binde teksten sammen.

I sprogvidenskaben er der tradition for at skelne mellem indholdsord og funktionsord. I *Language: Its Structure and Use* (1994 (1989)) adskiller Edward Finegan de to grupper på følgende måde:

»Indholdsord – primært navneord, verber, adjektiver og adverbier – opnår betydning i kraft af at de refererer til objekter, begivenheder og abstrakte koncepter; er markeret som karakteristiske for bestemte sociale, etniske og regionale dialekter og for bestemte kontekster; og videregiver information om sprogbrugerens følelser og attituder.

Funktionsord, såsom præpositioner og bestemmelsesord, bærer også betydning, men på en anden måde end indholdsordene, som vi skal se senere i kapitlet.«⁹

Og det ser vi så bl.a. i følgende afsnit:

»Ordforrådet består ikke udelukkende af indholdsord [...] Det rummer ligeledes funktionsord såsom præpositionerne 'til', 'fra' og 'omkring'; konjunktionerne 'hvis', 'imidlertid' og 'eller'; bestemmerordene 'en' eller 'flere'; hjælpeverberne 'kan', 'burde' og 'vi'. Disse

leksikalske enheders rolle er at signalere grammatiske relationer.«¹⁰

Selvom han slutter af med at fastslå, at funktionsordenes rolle er grammatisk, viser han dog efterfølgende, som lovet, hvordan de forskellige ordklasser ligeledes er med til at udtrykke en form for subjektiv positionering.

Det er dog bemærkelsesværdigt, at konjunktionerne ikke bliver diskuteret. Kan det skyldes, at konjunktionerne udelukkende udfylder en syntaktisk funktion? Søger vi svaret i den funktionelle grammatik, opdager vi hurtigt, at dette ikke er tilfældet. Her kan vi nemlig med begrebet logikosemantik afkode den semantik, der er indlejret i forskellige forbindelsesformer. Konjunktioner er således en ud af flere måder, hvorpå sætninger forbindes. M.A.K. Halliday skelner mellem to overordnede former for sammenkædning, nemlig projektion¹¹ ('projection'), der har at gøre med måden, hvorpå udsagn kædes sammen (f.eks. direkte vs. indirekte tale), og ekspansion ('expansion'), der enten udvider eller ekspanderer en sætningens indhold hypotaktisk eller parataktisk.¹² Ekspansion kan udtrykke tre forskellige forhold: elaboration ('elaboration'), ekstension ('extension') eller cirkumstantion ('enhancement'). For det første kan de elaborere ved at skabe en lighedsrelation mellem ytringerne på hver side af konjunktionen (f.eks. ved hjælp af 'med andre ord' eller 'faktisk'). For det andet kan de vedhæfte yderligere information ved at tilføje (f.eks. ved hjælp af 'og' eller 'også'), variere (f.eks. ved hjælp af 'bortset fra' eller 'alternativt') eller sætte den pågældende ytring i et modsætningsforhold (f.eks. ved hjælp af 'men' eller 'dog'). For det tredje kan forbindelserne bruges til at udvide sætningens indhold. Denne tredje kategori rummer en række underkategorier, såsom temporalitet, spatialitet, konditionalitet, måde og kausalitet (se p. 236-7).

Som det fremgår af Hallidays udredning, rummer ordklassen 'konjunktioner' mange forskellige betydningsretninger. Spørgsmålet er nu, om funktionsord ligeledes kan gengive sprogbrugerens følelser og holdninger, eller om det, som Finegan fastslår, udelukkende er indholdsord, der besidder denne egenskab.

Ser vi på en tekst som Sonnergaards »Blackout« (1997), finder vi et tydeligt eksempel på, at konjunktioner (hovedsageligt additive ekstensioner) spiller en afgørende rolle i forhold til tekstens indhold. I novellen møder vi en mand, der prøver at rekonstruere en aften i byen. På grund af blackout præges fortællingen af fragmenter og usammenhængende flashbacks:

»det ville ikke være i mig og jeg gik ind i en mur og der var mørkt

helt sort og det gjorde ondt i maven og jeg brækkede mig og bag-
 efter frøs jeg og rystede. men var også klar nogle gange og lyset skar
 i øjnene når jeg gik rundt og det gjorde ondt og jeg stoppede oven
 på en bil og det rystede og jeg kiggede men jeg kunne ikke se noget
 og så kunne jeg se noget og jeg glemte cigaretten og den brændte
 ned mellem fingrene og jeg tabte den.«¹³

De mange konjunktioner, hovedsageligt det additive ‘og’, afspejler fortællerens oplevelse: sanserne er slørede og dermed opleves samtlige hændelser som usammenhængende. Denne mangel på kausalitet er særligt påfaldende i den sidste del, hvor det er tydeligt for læseren, at jeg-fortælleren taber cigaretten, fordi den brænder hans fingre. Men i stedet for at sammenkæde disse to hændelser eksplicit gennem en kausal konjunktion, bliver de sidestillet rent parataktisk vha. addition, hvilket er med til at afspejle fortællerens manglende overblik. Begivenhederne optræder som usammenhængende hændelser, og dermed bliver de en del af en række begivenheder, der ikke forbindes kausalt.

Konneksion kommer ikke altid til udtryk eksplicit. Vender vi tilbage til Helle Helles novelle »Der er ikke flere sennepsmarker i Danmark«, ser vi et eksempel på en tilsyneladende kausal sætning, hvor konjunktionen er implicit: »De taler sjældent, når de kører. Hun har ikke haft kørekort så længe, og hun koncentrerer sig«. Her er det læseren, der indlæser kausaliteten. Men idet denne er implicit, åbnes der op for den mulighed, at der ikke nødvendigvis er en sammenhæng mellem hendes nyerobrede kørekort og den sparsomme konversation. Måske der er andre faktorer, der spiller ind, såsom problemer i parforholdet. Den udeladte kausale forbindelse kan således være med til at åbne op for en alternativ analyse og dermed skabe ekstra fokus på bestemte sætninger.

Læser vi lidt videre i novellen, finder vi et andet interessant eksempel på en udeladt konjunktionsforbindelse: »Hun lægger sin hånd på hans lår, han flytter hånden tilbage på rattet«. Igen ser vi en dobbelthed mellem kørslen og deres indbyrdes forhold. Flytter han hånden, fordi han er nervøs for hendes kørsel, eller er der tale om en tilnærmelse, der afvises pga. problemer i parforholdet? Spørgsmålet ville ikke umiddelbart kunne besvares ved at indsætte en konjunktion (f.eks. ‘men’). Men idet sætningerne ikke underordnes, virker hændelsen mere kontrastfuld og dermed mere iøjnefaldende. Et andet eksempel finder vi i følgende uddrag: »Hun kan ikke se ham inde mellem træerne. Hun råber hans navn, han svarer ikke«. Disse sætninger kunne bindes sammen på følgende måde: Hun kan ikke se ham inde mellem træerne, så hun råber hans navn, men han

svarer ikke.

Faktisk er en stor del af novellen netop karakteristisk ved konjunktionernes fravær, hvilket skaber en observerende og fragmenteret fremstillingsform, der afspejler den manglende følelsesmæssige forbindelse parret imellem. Det er altså ikke alene sætningerne, men ligeledes parret, der har mistet forbindelsen. Dette underbygges af de sætninger, hvor det f.eks. netop er kausaliteten, der er udeladt, da det afspejler parrets manglende indblik i, hvorfor deres forhold halter.

Selvom det umiddelbart kan se ud som om, at de kausale eller adverbative konjunktioner er mest oplagte at undersøge, når vi arbejder med litterær analyse, kan en simpel konnektionsadverbial såsom 'også' ligeledes afspejle en evaluerende vurdering. Dette ser vi et par eksempler på i »Tommelise« (1835):

»Tommelise var saa bedrøvet. Hun fik slet ikke Lov at komme ud i det varme Solskin; Kornet, der var saet paa Ageren, henover Markmusens Huus, voxte ogsaa høit op i Veiret«¹⁴

I dette afsnit er det netop værd at hæfte sig ved konnektionsadverbialet 'ogsaa'. Undersøger vi, hvad dette 'ogsaa' binder sammen, er det tydeligt at se, at det har en vigtig funktion i forhold til tekstens værdisæt. For det første er Tommelise bedrøvet. Dette bindes implicit sammen med det faktum, at hun ikke får lov til at komme ud i solen. Læser vi videre, får vi oplyst, at kornet står højt. Men da dette optræder sammen med konnektionen 'ogsaa', bliver det en tilføjelse (hvilket naturligvis også etableres gennem semikolon), og dermed fremstår det som endnu en grund til, at Tommelise er bedrøvet. Konnektionen er således med til at fremstille det høje korn som en negativ faktor, hvilket ligeledes underbygges af, at Tommelise ikke er mere end en tomme lang.

Et andet eksempel på, hvordan konnektionsadverbiet 'også' kan farve teksten, ser vi i følgende uddrag:

»Konen havde sat en Tallerken, som hun havde lagt en heel Krands om med Blomster, der stak deres Stilke ned i Vandet; her flød et stort Tulipanblad, og paa dette maatte Tommelise sidde og seile fra den ene Side af Tallerkenen til den anden; hun havde to hvide Hestehaar at roe med. Det saae just deiligt ud. Hun kunde ogsaa synge, o saa fint og nydeligt, som man aldrig her har hørt«¹⁵

Her skaber konnektionen en flertydighed, idét den opnår betydning i forhold til modalitetsverberne 'maatte' og 'kunde'. Flertydigheden opstår,

når vi undersøger, hvilken funktion verbet 'kunde' udfylder. Umiddelbart ser det ud til at fungere modalt, hvilket vil sige, at Tommelise må sidde og sejle, og så har hun også mulighed for at synge. Men ser vi nærmere på sætningen som helhed, kan man godt komme i tvivl om, om det måske nærmere er hendes evner, der fremhæves (udover at ro kan hun også synge). Spørgsmålet er om 'kan' skal forstås som mulighed eller evne, dvs. at være i stand til. Hvis det er evne, afsnittes den positive vurdering på roningen ved hjælp af 'også', der således tilbagefører den positive vurdering. I denne sammenhæng er det ikke vigtigt at bedømme, om det er den ene eller anden eller begge situationer, der er tale om. Det interessante er derimod at bemærke, hvordan konjunktionen kan tilbageføre evaluering og dermed bidrage til etableringen af tekstens værdisæt. Dette ser vi et andet eksempel på i følgende afsnit:

»En Nat, som hun laae i sin smukke Seng, kom der en hæs-
lig Skruptudse hoppende ind af Vinduet; der var en Rude itu.
Skruptudsen var saa styg, stor og vaad, den hoppede lige ned paa
Bordet, hvor Tommelise laae og sov under det røde Rosenblad.

»Det var en deilig Kone til min Søn!« sagde Skruptud-
sen, og saa tog hun fat i Valdnødskallen, hvor Tommelise sov,
og hoppede bort med hende gjennem Ruden, ned i Haven.

Der løb en stor, bred Aa; men lige ved Bredden var det sumpet og
muddret; her boede Skruptudsen med sin Søn. Uh! han var ogsaa
styg og fæl«¹⁶

Først beskrives Skruptudsen som »styg, stor og vaad«. Herefter beskrives skruptudsens søn som »ogsaa styg og fæl«. Ved hjælp af konnektionen tilføjes således endnu en evaluering af moderen nemlig 'fæl', og igen ser vi et eksempel på, hvordan konnektionsadverbialt 'også' evaluerer bagud.

Udover konnektionsadverbialt finder vi ligeledes modsætnings-eks-
tensionen 'men'. Her er det igen interessant at undersøge, hvilke mod-
sætningsforhold dette 'men' iscenesætter. Umiddelbart lader der ikke til
at være tale om et modsætningsforhold. Først får vi at vide, at der løber
en stor, bred å og dette efterfølges af en ny sætning, der indledes med
et 'men'. Da dette 'men' rent semantisk skaber et modsætningsforhold,
er det oplagt at forvente, at efterfølgende sætning beskriver noget småt
og smalt. Denne forventning bliver dog ikke indfriet. I stedet får vi in-
troduceret en sumpet og mudret bred. Da der ikke er nogen naturlig
modsætning mellem noget stort og bredt og noget sumpet og mudret,
må konnektivforbindelsen udfylde en anden funktion. Igen er det min
påstand, at der er tale om bagudrettet – eller hvad vi kan kalde retrospek-

tiv – evaluering. Ved at indsætte en modsætningskonneksion kommer den store, brede å pludselig til at fremstå som noget idyllisk i modsætning til bredden, der er sumpet og mudret, en beskrivelse, der har klare negative konnotationer. Havde sætningerne ikke været forbundet af et 'men', havde den store bredde å haft en mere neutral funktion i teksten. Modsætnings-ekstensionen 'men' kan således udfylde to forskellige funktioner. Den kan skabe et modsætningsforhold, som vi ser et eksempel på i begyndelsen af »Den uartige dreng« (1835), hvor der er en naturlig modsætning mellem det våde vejr og den lune stue:

»Der var engang en gammel Digter, saadan en rigtig god gammel Digter. En Aften, han sad hjemme, blev det et forskrækkeligt ondt Veir udenfor; Regnen skyllede ned, men den gamle Digter sad luunt og godt ved sin Kakkellovn, hvor Ilden brændte og Æblerne snurrede«¹⁷

Eller også kan 'men' fungere evaluerende ved at skabe en kunstig modsætning, som vi så det i »Tommelise«, hvor der ikke er en naturlig modsætning mellem de to sagsforhold.

Evaluering gennem sammenkædning

Som nævnt kan evalueringen ikke alene etableres gennem ord, men kan ligeledes markeres i teksten gennem den syntaktiske sammenkædning af sætningssled. Som udgangspunkt kan vi bestemme en sætning som markeret, når den afviger fra normen.¹⁸ I H. C. Andersens eventyr »Den lille Havfrue« (1837) er det tydeligt, hvordan der skrues op for empatien ved hjælp af markeret sætningstruktur:

»Det varede ikke længe, før en ung Pige kom derhen, hun syntes at blive ganske forskrækket, men kun et Øieblik, saa hentede hun flere Mennesker, og Havfruen saae, at Prindsen fik Liv, og han smilte til dem alle rundt omkring, *men ud til hende smilte han ikke*, han vidste jo ikke heller, at hun havde reddet ham, hun følte sig saa bedrøvet, og da han blev ført ind i den store Bygning, dykkede hun sorrigfuld ned i Vandet og søgte hjem til sin Faders Slot.

Altid havde hun været stille og tankefuld, men nu blev hun det meget mere. Søstrene spurgte hende, hvad hun havde seet den første Gang deroppe, men hun fortalte ikke noget.

Mangen Aften og Morgen steg hun op der, hvor hun havde forladt Prindsen. Hun saae, hvor Havens Frugter modnedes og blev

afplukkede, hun saae, hvor Sneen smeltede paa de høie Bjerge, *men Prindsen saae hun ikke*, og derfor vendte hun altid endnu mere be-
drøvet hjem. Der var det hendes eneste Trøst, at sidde i sin lille
Have og slynge sine Arme om den smukke Marmorstøtte, som lig-
nede Prindsen, *men sine Blomster passede hun ikke*, de voxte, som i
et Vildnis, ud over Gangene og flettede deres lange Stilke og Blade
ind i Trærnes Grene, saa der var ganske dunkelt¹⁹ (mine under-
stregninger, MWL).

Her ser vi tre eksempler på, hvordan sideordningskonjunktionalet 'men' indleder en markeret sætningskonstruktion. I sin umarkerede form ville sætningen »men Prindsen saae hun ikke« være 'men hun saae ikke Prindsen'. Idet objektet er placeret forrest i sætningen, fremhæves det faktum, at hun ikke ser prinsen, på samme måde som der i sætningen »men sine Blomster passede hun ikke« bliver lagt vægt på den abnorme adfærd, der ligger i, at hun ikke får passet sine blomster. At den lille havfrue ikke får passet sine blomster er således en vigtig observation, da det afspejler hvor stor en indflydelse hændelsen har på hendes sindstilstand. Dette underbygges af, at blomster og lys netop er tilskrevet positiv værdi eventyret igennem.

Det er værd at bemærke, at disse sætningsmarkeringer alle forekommer i forbindelse med havfruens længsel efter prinsen. Særligt i betragtning af at denne markeringsform forekommer relativt sjældent eventyret igennem. De syntaktiske markeringer er således med til at skruer op for empatien, da de betoner de triste hændelser og dermed underbygger stemningen.

En anden måde hvorpå sætningens syntaktiske struktur får afgørende indflydelse på tekstens betydning er gennem fordelingen af vægten i sætningerne. Dette er tydeligt i følgende fortælling:

»Togrejse

Når man har rejst med tog og set både grønne bjerge med opsvulmede floder og stubmarker dækket af rimfrost, når man ude på gangen har klappet askebægerets låg ned og lagt hovedet bagover og følt skinnernes rolige litani fusionere med kroppen, når man har hørt bremsernes hvinen som musik og set stationerne som reklameblokke i gamle film, er det en sær lykke der kan brede sig, en befrielse fra absolut at skulle befinde sig noget sted, en geografisk vægtløshed der forplanter sig ned i brevet til dén man forlod, en tilfreds accept af verden som den farer forbi, og når så rejsen endelig er slut og

man træder ud på den banegård man har kendt hele sit liv, er det sært så trist man kan blive. Man går hjem, hænger frakken på knagen og hører nogen hamre. Man sætter vand over til kaffe og det går langsomt op for én at man er kommet hjem og hilser på muldvarpe og regnorme som gamle venner.«²⁰

Historien åbnes med en lang helsætning med stor tyngde i forfeltet og i slutfeltet. I forfeltet får vi beskrevet flere velkendte aspekter af en togrejse gennem ledsætninger. Først får vi et glimt af naturen, der passerer forbi vinduet udenfor. Herefter følger en beskrivelse af toget indefra (gangen, askebægerets låg), vi hører lydene, og endelig ser vi endnu en gang ud af vinduet, hvor det nu er stationerne, der beskrives. Alle disse oplevelser i forbindelse med en togrejse er samlet i det adverbielle forfelt. Sætningens forfelt kunne have været reduceret til en enkelt ledsætning: »Når man rejser langt med tog«. De mange ledsætninger er med til at skabe en stemning, og de tre sanser syn, hørelse og følelser vækkes hos læseren. At disse oplysninger danner udgangspunktet for sætningen, har den effekt, at man som læser får en stemningsbeskrivelse, der levendegør tekstens stemning.

I en anden historie af Peter Adolphsen ser vi endnu et eksempel på, hvordan sætningsopbygningen kan underbygge tekstens indhold:

»Hvis der opstod et hul i jordoverfladen, som sugede alting ned i sig, og planeten til sidst vendte vrangen ud på sig selv, og vi skulle vænne os til at leve på indersiden. Eller hvis det allerede er sket, og vi bare ikke har bemærket det.

Hvis alle de popsange, som i tidens løb er blevet fadet ud, spiller videre et andet sted.

Hvis den illustration af universets opbygning, som jeg så i fjernsynet forleden (teorien hævder, at milliarderne af galaksehobe udgør et system af bobler, der omslutter kolossale kosmiske tomrum, og studieværten illustrerede den ved at puste ned i en skål sæbeskum med et sugerør), er korrekt, hvad er så studieværten?

Hvis en selvmorder led den kranke skæbne, at hans omhyggeligt forberedte afskedsbrev oversprøjtedes med hjernemasse«²¹

Historien består hovedsageligt af konditionale ledsætninger uden ho-

vedsætninger. Idet disse mange konditionale forhold læseren præsenteres for står alene, bliver læseren draget ind i et univers, hvor forestillingerne ikke fører noget med sig. Vi kan reelt ikke vide, hvad konsekvenserne af at planeten vender vrangen ud af sig selv, i sidste ende er, eller hvilken betydning det ville have, hvis »kattedyrene før tidernes begyndelse levede under vandet.«²² Men hvad er pointen så med alle disse ledsætninger? Pointen kunne være, at der netop ikke er nogen pointe med at bekymre sig om uvisheder. Der er dog enkelte hovedsætninger ind imellem. Fortællingen slutter bl.a. med følgende sætning: »Hvis min røv var spids og min lort grafit, så var jeg en blyant« (p. 49). Det er naturligvis bemærkelsesværdigt, at fortællingen netop afrundes med en helsætning. Men ser vi nærmere på sætningen, opdager vi, at den rent syntaktisk er en komplet sætning, men at den på det semantiske niveau er helt usammenhængende. Dette kan være med til at underbygge tesen om at spekulationerne er intetsigende og altså uden betydning.

Sætningernes hypotaktiske og parataktiske sammensætninger kan ligeledes være med til at skabe eller underbygge en bestemt stemning i teksten. Se følgende uddrag fra Hultbergs *Byen og verden* (1992):

»Ketty Kristina Bang-Hansen havde været ansat på Katedralskolen i mindre end to måneder, for det må have været før efterårsferien, da hun traf Povl Hestlund eller æggemanden som han almindeligvis kaldtes, og det blot fordi lektor Vilhelm Sjørups kone ved en uformel sammenkomst med selskabelig vurdering af hende for øje, havde hørt hende klage over mangelen på friske æg i Viborg sammenlignet med Horsens, men så havde frøken Bang-Hansen jo også virket temmelig grøn, enedes man bagefter om, og egentlig kun fået stilling så frisk fra eksamensbordet fordi hun havde kristendomskundskab som bifag, hvad visse ældre kvindelige såvel som mandlige kolleger der underviste i hendes hovedfag ikke skulle forsømme at antyde i deres kommentarer til klassernes præstationer i vinterens løb.«²³

Hele sætningsperioden består af en lang række side-, sam- og underordninger, der er med til at etablere den diskurs, man traditionelt kendetegner ved bysamfundet, og måske særligt hos den kvindelige del af befolkningen. Teksten rummer en lang række fortællinger om forskellige personer – fortællinger, der normalt går under kategorien sladder. Ved hjælp af hypotaktiske og parataktiske sætningsstrukturer, etableres dette særlige univers, der netop afspejler en særlig kultur.

Afslutning

I denne artikel har vi set, hvordan enkelte ordklasser og sætningssammenkædninger, hvis eneste funktion umiddelbart synes at være af grammatisk art, ligeledes udfylder en evaluerende funktion, der har afgørende betydning for analysen af de pågældende tekster, herunder måden hvorpå teksternes værdisæt etableres. At skelne mellem form- og indholdsord kan således være problematisk, da formord ikke alene tjener et grammatisk formål, men i lige så høj grad som indholdsord kan kommunikere værdier og holdninger. De sproglige observationer kan hermed bidrage til at skabe eller underbygge et bestemt værdisæt i teksten og derfor være til stor værdi for tekstanalysen, da den bliver bredere funderet. Artiklen har således vist, at samspillet mellem enkelte grammatiske observationer og tekstens handling er yderst frugtbar i en tekstanalytisk sammenhæng.

I tredjepersons-fortællingerne har vi ligeledes set, hvordan spørgsmålet om 'hvordan' overskygger spørgsmålet om 'hvem'. Det er altså ikke selve fortælleren, der er interessant, men selve formen. Dette skyldes det faktum, at den sproglige tekstanalyse udelukkende tager udgangspunkt i eksplicitte markører. Da den implicitte fortæller – som termen indikerer – ikke er tekstuel funderet, er det problematisk at redegøre for denne instans ud fra det sproglige niveau. Dette har medført, at begrebet 'fremstillingsformer' viser sig mere anvendeligt end fortællerbegrebet. Eller sagt med andre ord er fokus flyttet fra et 'hvem' til et 'hvordan'.

Noter

- 1 Slomith Rimmon-Kenan: »How the Model Neglects the Medium: Linguistics, Language, and the Crisis of Narratology«, in *The Journal of Narrative Technique*, 19.1 (1989), p. 158.
- 2 Seymour Chatman: *Story and Discourse, Narrative Structure in Fiction and Film*, London 1978, p. 5. Herefter forkortet SAD.
- 3 Roger Fowler: *Linguistics and the Novel*, London 1977, p.14
- 4 Se bl.a. Monika Fludernik: *The Fictions of Language and the Languages of Fiction*, London 1993 og Michael J. Toolan: *Narrative: A Critical Linguistic Introduction*, London 2001.
- 5 »Sidder på hans hænder. »Vil du gå op på halvtreds?« »Inderligt gerne og med glæde, hr. Det er lidt nok for en sådan skat. Jeg skærer 10 procent af toppen, hr. Og må jeg også, hr., sende dig en pakke bæltedyrssteaks, indsukret, på vegne af A.S.P.C? Det er en drøm om skønhed, hr. dette billede, som du har malet. Ikke en drøm, hr., ikke en drøm. Ingeniører, hr., sover aldrig og drømmer kun om dagen«, Donald Barthelme: *Amateurs*, New York 1976, p. 153.
- 6 Se bl.a. Keld Gall Jørgensen: *Litterær analyse, prosa og lyrik*, København 1998.

- 7 Helle Helle: *Biler og dyr*, Kbh. 2000.
- 8 Helle Helle: *Biler og dyr*. Kbh. 2002, p. 43.
- 9 Edward Finegan: *Language Its Structure and Use*. Philadelphia 1994, p.161
- 10 Op.cit., p. 175.
- 11 Begrebsoversættelserne er hentet fra Andersen et.al. *Sproget som ressource Dansk systemisk funktionel lingvistik i teori og praksis* (2001).
- 12 M A. K. Halliday: *An Introduction to Functional Grammar*, London 1994, pp. 218-9.
- 13 Jan Sonnergaard: *Jeg er stadig bange for Caspar Michael Petersen*. Kbh. 2003, p. 149.
- 14 H.C. Andersen: *H. C. Andersens eventyr*, red. Erik Dal, København 1963, p. 60 – egen understregning
- 15 Op.cit., p. 54.
- 16 Op.cit., p. 54 – egen understregning.
- 17 Op.cit., p. 64.
- 18 For nærmere beskrivelse af dansk syntaks se Peder Skyum-Nielsen og Henrik Galberg Jacobsen: *Dansk sprog en grundbog*, København 1996.
- 19 Op.cit., p. 94 – egen understregning.
- 20 Peter Adolphsen: *Små historier*. Kbh. 2000, p.54.
- 21 Op.cit., p. 46.
- 22 Op.cit., p.47.
- 23 Peer Hultberg: *Byen og verden*, Kbh. 1992, p.10.

